

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ESTETIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ZÁKLADNÍ ESTETICKÁ TÉMATA STRUKTURALISMU JANA
MUKAŘOVSKÉHO

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Ondřej Dadejík, Ph.D.

Autor práce: Hana Vaněčková

Studijní obor: Estetika

Ročník: V.

2011

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma *Základní estetická témata strukturalismu* jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedené v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémů na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 27. července 2011

.....
Hana Vaněčková

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce panu Mgr. Ondřeji Dadejkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, za ochotu a čas strávený při čtení této bakalářské práce.

Bibliografický záznam

VANĚČKOVÁ, Hana. *Základní estetická témata strukturalismu Jana Mukařovského*. České Budějovice: Jihočeská univerzita: Filozofická fakulta, obor Estetika, 2011. 38 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Ondřej Dadejík, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce si klade za cíl představit základní pojmy obecné estetické teorie Jana Mukařovského. Jedná se především o estetickou hodnotu, estetickou normu a zejména o estetickou funkci. V rámci Mukařovského strukturalistické estetiky se dále zaměříme na pojetí uměleckého díla jako znaku. Zvláštní pozornost bude zaměřena na pojem kolektivního vědomí, na němž ukážeme jeho klíčovou úlohu pro pojetí interpretace uměleckých děl. Poukázáno bude též na Mukařovského nosné rozlišení umělecké a mimoumělecké oblasti. Výklad bude rámován příklady z rozboru jevů mimo umění i z oblasti čistě umělecké.

Annotation

Bachelor thesis aims to introduce basic concepts of general aesthetic theories of Jan Mukařovský. These are primarily aesthetic value, aesthetic standards and in particular the aesthetic function. In the frame of Mukařovský structuralist aesthetics we also focus on the concept of artistic work as a character. Special attention will be focused on the concept of collective consciousness, where we show the key role for the concept of interpretation of works of art. Will also pointed to Mukařovský resolution supporting artistic and non-artistic field. Interpretation will be framed by examples of analysis of phenomenon outside of art and also from the purely artistic.

OBSAH

1. ÚVOD.....	8
2. JAN MUKAŘOVSKÝ A VÝVOJ ČESKÉ LITERÁRNÍ VĚDY A ESTETIKY VE 20. STOLETÍ.....	9
2.1 Vývoj estetiky Jana Mukařovského.....	12
2.1.1 Estetika a estetično.....	16
3. ESTETICKÝ POSTOJ.....	19
3.1 Artefakt a estetický objekt.....	21
4. ZÁKLADNÍ FUNKCE V POJETÍ JANA MUKAŘOVSKÉHO	23
4.1 Klasifikace funkcí.....	23
5. ESTETICKÁ FUNKCE	27
5.1 Estetická funkce a její struktura	28
5.2 Estetická funkce a její vlastnosti	30
6. ESTETICKÁ NORMA.....	31
6.1 Estetická norma a její proměnlivost	32
7. ESTETICKÁ HODNOTA	34
8. ZÁVĚR	37

1 Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá studií a hloubkovým rozbohem jednoho z nejdůležitějších českých estetiků Jana Mukařovského a jeho teoriemi. Svým bádáním zacílil nejen doménu estetiky, ale i filozofie, literární vědy, kritiky, teatrologie a sociologie. Půjde o představení Mukařovského nejen jako estetika, ale i jako literárního vědce a teoretika umění.

V první kapitole bude nejprve představena Mukařovského osobnost nejen v kontextu pražského strukturalismu, ale i v kontextu české literární vědy a estetiky ve 20. století. Jakou cestou se Jan Mukařovský k literárně-vědným a obecně-estetickým zkoumáním dostal a kam ho tato cesta dovedla? Na tuto základní otázku se bude práce na následujících stránkách snažit odpovědět.

Studie představuje jeho životní a profesní dráhu, přičemž popisuje estetiku ve spojitosti s jeho dílem. V průběhu práce budou zmíněny základní životopisné údaje a estetická východiska. Důraz bude kladen na jeho myšlenkový vývoj a snahou bude ukázat, kým konkrétně byl Mukařovský ve své strukturální estetice inspirován či ovlivněn. Pozornost bude též zaměřena na některé směry a osobnosti, ze kterých především Mukařovský v průběhu let vycházel a čerpal.

Jeho estetika má obrovský význam, neboť stanovil tři prvky estetického – estetickou funkci, normu a hodnotu, které mohou existovat jako sociální fakty, čímž vymezil estetiku jako celek. Hlavní náplní práce je podat rozbor těchto jeho tří základních estetických témat a proniknout hlouběji do dané problematiky.

2 JAN MUKAŘOVSKÝ A VÝVOJ ČESKÉ LITERÁRNÍ VĚDY A ESTETIKY VE 20. STOLETÍ

Jan Mukařovský je jeden z nejvýznamnějších představitelů českého strukturalismu. Co se týče samotného pojmu „český strukturalismus“, lze konstatovat, že se zabýval výzkumem struktury objektů a dával důraz na prioritu celku vůči částem a zkoumal vztahy mezi prvky daného systému.¹ Podrobněji bude popsán v následujícím textu.

Jedna z prvních otázek, kterou si práce klade, je: Kam dovedla Mukařovského cesta literárněvědného a obecně estetického výzkumu? V následujícím textu se pokusíme na tuto otázku nalézt odpověď.

Narodil se 11. listopadu 1891² v Písku v rodině středoškolského profesora matematiky. V rodném městě studoval na reálném gymnáziu, které ukončil s vyznamenáním. Po maturitě nastoupil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, se kterou byla spjata více než polovina dlouhého života Jana Mukařovského. Zde studoval estetiku pod vedením profesora Otakara Zicha³, jehož nástupcem se posléze stal. Studium lingvistiky a estetiky úspěšně zakončil na Karlově univerzitě v roce 1915.

Během následujících let Mukařovský postupně přednášel na několika gymnáziích v Plzni jako středoškolský profesor češtiny a francouzštiny až do roku 1921, kdy odešel znovu do Prahy. Ve své kariéře pokračoval jako profesor na reálném gymnáziu v Praze v Truhlářské ulici. Zde se seznámil s kolegou a budoucím spoluzakladatelem Pražského lingvistického kroužku Bohuslavem Havránkem.⁴

V roce 1922 Mukařovský získal na Univerzitě Karlově doktorát z filozofie. První větší publikované dílo byla jeho disertační práce pod názvem *Příspěvek k estetice*

---

¹ Srov. Ilustrovaný encyklopedický slovník, III. Praha, 1982, s. 431.

² Životopisná fakta byla přejata z: (<www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=518> [online]), odkud jsou čerpány i bibliografické údaje.

³ Otakar Zich (1847-1910) český estetik, který se stal žákem Otakara Hostinského. Přispěl k vývoji českého literárněvědného strukturalismu. Svým vědeckým postupem položil základy moderní estetiky, zejména popisem sémiotické analýzy literární struktury.

⁴ Bohuslav Havráněk (1893-1987) byl uznávaným jazykovědcem, dialektologem a rektorem Vysoké školy ruského jazyka a literatury. Jeho teorie směřovaly ke spisovnému jazyku, kde se snažil o rozlišení termínů „norma“ a „kodifikace“.

českého verše (1923). Po dalších sedmi letech získal titul docenta za habilitační práci s názvem *Máchův Máj: Estetická studie*⁵ (1929) na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Mukařovský z velké části přispíval do odborných periodik⁶, sborníků či zahraničních novin, zatímco v případě studie *Máchův Máj* a jen několika málo dalších prací, se jednalo o knižní vydání samotným autorem. Do literárně-vědeckého kruhu přispěl Mukařovský klíčovým spisem *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936), v němž se pokusil načrtnout vlastní pojetí některých problémů obecné estetiky. Zejména díky těmto třem studiím se stal mezinárodně uznávanou osobností Pražského lingvistického kroužku.

Nadále působil v Pražském lingvistickém kroužku, který je někdy označován jako „*pražská škola*“⁷, a který vznikl 6. října 1926. Pražská škola, která se řadí do vědeckého centra evropského strukturalismu, má světový význam. Proslavila se zejména tím, že vybudovala základy tzv. funkční lingvistiky. Mezi přední osobnosti kroužku patří Vilém Mathesius, Bohumil Trnka, Bohuslav Havránek, Josef Vachek a jiní. Osobností, která zprostředkovávala formalistické myšlenky pražské školy, byl Roman Jakobson.⁸ Ten obohatil Pražský lingvistický kroužek o podněty z ruské formální školy, které také sám obměňoval, a tím vytvářel nové teorie. Díky Jakobsonovi udržovala pražská škola kontakty i s ruskými teoretiky (N. Trubeckoj, S. Karcevskij, P. Bogatyrev, aj.).

V tomto výčtu představitelů zaujímá své vůdčí postavení samozřejmě i Jan Mukařovský, který byl některými považován za „*teoretické jádro*“ Pražského lingvistického kroužku. Jeho sémiotická estetika měla pro pražskou školu stěžejní význam. „Mukařovský aktivně usiloval o vytvoření takové teorie umění a literatury, která by respektovala vlastní zákonitosti a autonomii děl, aniž by opomíjela jejich společenskou genezi a účinek.“⁹

V letech 1936 - 1939 se Mukařovský stal vedoucím estetického semináře na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a zároveň dostal příležitost vyučovat

---

⁵ Jedná se o jeho první tzv. „formalistickou“ práci, která je věnována rozboru prostředků, které užívá básník v díle.

⁶ Například *Lidové noviny*, *Slovo a slovesnost*, *Literární noviny* aj.

⁷ „Pražskou školou“ byli pojmenováni čeští lingvisté zahraničními odborníky. Termín se běžně používal ve světě a na domácí půdě se též rychle vžil.

⁸ Roman Jakobson (1896- 1982) byl ruský lingvista a představitel strukturalismu. Zabýval se teorií informace, moderní lingvistikou a jejími disciplínami: fonologií, sémiotikou a funkční lingvistikou.

⁹ Zima, P. V.: *Literární estetika*. Olomouc 1998, s. 182.

v Bratislavě na Komenského univerzitě. V roce 1937 byl jmenován mimořádným profesorem Univerzity Karlovy.¹⁰ Zhruba za dalších deset let se stal děkanem.

Od roku 1941 působil jako redaktor v časopise *Česká literatura*. Ve svých prvních článcích se Mukařovský věnoval literární kritice, později se pak dopracoval k otázkám poetiky. V roce 1941 uspořádal své nejvýznamnější studie z literární teorie do dvousvazkového výboru *Kapitoly z české poetiky*.¹¹ Zde se zabýval zejména fonickou a slabičnou strukturou verše. Svou pozornost věnoval výzkumu konkrétních jevů a strukturální analýze umělecké prózy. Dokládá to například slohový rozbor *Babičky* Boženy Němcové nebo rozbor autorského slohu u konkrétních českých literárních osobností (např. u K. H. Máchy, K. Čapka, V. Vančury, V. Nezvala a dalších).

Mukařovského zájem o literaturu se postupně rozšířil i na ostatní umění: film, výtvarné umění, ale také na hudbu a architekturu. Z různých umění se Mukařovský věnoval nejméně problematice divadla a herectví, což dokazují četné teatrologické práce (např. *K dnešnímu stavu teorie divadla* 1941, *Jevištní řeč a jazyk dramatu* 1990 aj.).¹²

Mukařovský udržoval mimo jiné kontakty i s předními představiteli české divadelní avantgardy, mezi kterými byli například E. F. Burian a Jindřich Honzl. Přátelil se s tvůrčími umělci a iniciátory avantgardního hnutí Vančurou, Nezvalem, Štýrským, Toyen, Olbrachtem, Čapkem a zabýval se rozбором jejich textů a děl.

Nutno podotknout, že univerzitní dráha Mukařovského nebyla jednoduchá a přímá. Po dobu pěti let (1948-1953) vykonával funkci rektora na Univerzitě Karlově. Politická situace této kritické doby nebyla k jeho působení příliš „mírumilovná“. Jeho úřad se otřásal ve víru změn. Můžeme tedy konstatovat, že náplní jeho tehdejšího života byla víceméně jen vědecká a pedagogická činnost.

Po nástupu komunismu v padesátých letech se Mukařovský už začal aktivně zajímat o politické dění a vstoupil do řad Komunistické strany Československa. Marxisté měli vůči strukturalismu odpor a vytýkali Mukařovskému, že opomíjí

---

¹⁰ Dostupné z: <www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=518>. [online] [cit. 2011-03-21].

¹¹ Kniha byla později rozšířena o stejnojmenný třísvazkový výbor.

¹² Mukařovský, J.: *O divadle a filmu*, in: *Studie I*. Brno, 2007.

společenské kontexty umění. Mukařovský zřejmě pod ideologickým nátlakem modifikoval, či přímo opustil řadu svých strukturalistických myšlenek a rozvíjel marxistickou teorii.¹³ Mukařovský se také zapojil do mezinárodního politického boje tzv. světového mírového hnutí a byl také místopředsedou Československého výboru obránců míru.¹⁴ Teprve po roce 1956 se znovu navrátil k strukturalistickým otázkám, které řešil před válkou.¹⁵

Od roku 1962 byl Mukařovský ředitelem nově zřízeného Ústavu pro českou literaturu, kam se přesunulo těžiště jeho práce. V posledních letech svého života stále udržoval kontakt s Univerzitou Karlovou, kde také vykonával činnost vysokoškolského učitele. Ve vědeckém bádání pokračoval až do své smrti v roce 1975.

2.1 Vývoj estetiky Jana Mukařovského

V další části se práce zabývá rozborem otázky: Jaké místo zaujímá strukturální estetika v českém prostředí a jaké vlivy formovaly Mukařovského estetické názory?

Je zřejmé, že se nejednalo o náhodný vývoj, ale naopak český strukturalismus a Mukařovského estetika jsou syntézou několika podnětů a vlivů. Z mnoha vlivů, které působily na rozvoj vědeckých názorů českých strukturalistů a Jana Mukařovského nastíním ty nejdůležitější.

Mukařovský a čeští strukturalisté navázali na lingvistickou teorii Ferdinanda de Saussura¹⁶, který položil základy strukturální lingvistiky. Myšlenku Saussurovy lingvistiky, že „jazyk je konvenčním systémem podobností, protikladů a rozdílů, kde každému prvku připadá určitá funkce“, rozvíjel Mukařovský ve své definici pojmu struktura. Podle jeho názoru „lze za funkční jednotku považovat nejen jazykový systém, ale také literární dílo.“¹⁷

---

¹³ *Studie o Janu Mukařovském*, Sborník statí ke 100. výročí narození. Praha, 1991, s. 29.

¹⁴ Tamtéž, s. 30.

¹⁵ Vodička, F.: *Tvářící proces v díle Mukařovského*, in: *Studie z estetiky*. Praha, 1966, s. 13.

¹⁶ Ferdinand de Saussure (1857-1913) švýcarský jazykovědec, zasahoval však i do sémiotiky, antropologie, literární vědy a estetiky. Jeho zásadním dílem je *Kurz obecné lingvistiky*, kde podává základy teorie znaku.

¹⁷ Zima, P. V.: *Literární estetika*. Olomouc, 1998, s. 190.

Je všeobecně známo, že pojem struktura¹⁸ prostupuje celým vědeckým dílem Mukařovského. Především je strukturou samotné umělecké dílo, které se stává jasným středem pozornosti. Do popředí vstupuje vztah mezi formou a obsahem. Mukařovský poukazuje na to, že „[...] proti tezi vše v díle je forma, je nutno postavit antitezi, vše v díle je obsah, a pak hledat syntézu obou, jak se o ni pokouší dnešní strukturalismus.“¹⁹

Umělecké dílo je podle něj: „struktura, tj. soustava složek esteticky aktualizovaných a seskupených ve složitou hierarchii, která je sjednocena převládnutím jedné ze složek nad ostatními.“²⁰ Struktura je dynamickým a energetickým celkem, který je vnitřně hierarchizovaný. Každému vnímání je celek přístupný pouze skrze své projevy a funkce. Jednotlivé prvky struktury mají ve společné jednotě jistou funkci a jsou řízeny určitými pravidly. Například není možné prvky zkoumat izolovaně. Ba naopak, musí být zkoumány funkčně, tzn. v jejich vzájemných vztazích.²¹ Struktura se neustále proměňuje, protože vztahy mezi jednotlivými prvky podléhají trvalým změnám. „Struktura je nehmotná *realita*, která se ovšem hmotně projevuje a působí na hmotný svět.“²²

Dalším vlivem, pod kterým byly postupně rozvíjeny Mukařovského myšlenky, je ruská formální škola, tzv. ruský formalismus, který kladl důraz na dynamické pojetí formy. Pražská jazykovědná škola kromě struktury postavila do středu svého zájmu také pojem funkce. Jak se mnohým může zdát, nebyl český strukturalismus, který šel ve šlépějích ruského formalismu, jen jeho mechanickým pokračováním. I přes fakt, že se pražský strukturalismus soustavně hlásil k ruské formální škole, lze mezi nimi pozorovat jemné nuance a kvalitativní rozdíly.²³ Jedním z rozdílů, ve kterém se česká skupina teoretiků posunula ve zkoumání od formalistických badatelů je, že systematizovala formalistické myšlenky, a také že přivedla problematiku významu

---

¹⁸ Mukařovský vidí nebezpečí v tom, že by pojem struktury mohl být spojován se zdánlivě podobným pojetím, a to tzv. *holismem*, který naopak zdůrazňuje celek. Pro holismus je ohraničení nejpodstatnějším znakem celku. Holismus vidí iniciativu uvnitř struktury, což je pro strukturalismus relativní. Strukturalismus proto, na rozdíl od holismu, staví na dialektickém pojetí, které vychází především ze vzájemných a proměnlivých strukturních vztahů mezi jednotlivými jevy. (Mukařovský, J.: *Kapitoly z české poetiky I*. Praha, 1948, s. 30-31)

¹⁹ Mukařovský, J.: *K českému překladu Šklovského teorie prózy*, in: *Kapitoly z české poetiky I*. Praha, 1948, s. 346-347.

²⁰ Mukařovský, J.: *Studie I*. Brno, 2007, s. 463.

²¹ Zima, P. V.: *Literární estetika*. Olomouc, 1998, s. 200.

²² Mukařovský, J.: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971, s. 96.

²³ Mukařovský ve své studii „*Strukturalismus v estetice a vědě o literatuře*“ (in: *Kapitoly z české poetiky I*. Praha, 1948, s. 13-29) nepřímou uvádí odlišnosti mezi strukturalismem a formalismem.

uměleckého díla svou „teorií znaku“ na novou a vyšší rovinu.²⁴ Robert Kalivoda k tomu říká, že „strukturalismus vstoupil do dějin formalistické estetiky tím, že ji ještě více a dále zformalizoval,“²⁵ čímž v jistém směru prodloužil její myšlenky. Mukařovský i jeho následovníci pokročili nad formalisty zejména svým pojetím struktury jako souboru znaků. Chápali umělecké dílo jako znak s tím, že v něm dominuje estetická funkce.

Mukařovský vycházel při studiu jazykových systémů z funkčního hlediska a pojímal řeč jako „jednotný celek, síť vztahů, abstraktních pravidel, soustavu hodnot, jehož soudržnost a struktura (vnitřní stavba) je podmíněna konkrétními účely. Tyto zásady aplikoval především v oblasti výzkumu zvukové stránky.“²⁶ Strukturalistický a funkční přístup k jazyku prosazuje například Mukařovský ve své práci *Jazyk spisovný a jazyk básnický* (1932).²⁷

Během svého profesního života, jak bylo již dříve zmíněno (viz. kap. 3), se Mukařovský aktivně zabýval studiem jazyka, poetiky a estetiky. Výchozím zdrojem se mu stalo dědictví českých estetiků Josefa Durdíka²⁸, Otakara Hostinského²⁹ a Otakara Zicha, na jejichž práce navazoval. Všichni tito estetikové tehdy vycházeli z formalistických myšlenek J. F. Herbarta³⁰. Podle Kalivody byly významným přínosem dvě studie Josefa Zumra³¹, který v estetických konceptech Durdíka a Hostinského objevil vliv *herbartismu*.³² Mukařovský ve své stati *Strukturalismus v estetice a vědě o literatuře* jmenuje na prvním místě právě herbartismus, jako jeden ze zdrojů českého estetického strukturalismu.

---

²⁴ Kalivoda, R.: *Dialektika strukturalismu a dialektika estetiky*, in: *Struktura a smysl literárního díla*. Praha, 1966, s. 25.

²⁵ Tamtéž, s. 26.

²⁶ Grygar, M.: *Terminologický slovník českého strukturalismu*. Brno, 1999, s. 16.

²⁷ Mukařovský, J.: *Jazyk spisovný a jazyk básnický*, in: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971.

²⁸ Josef Durdík (1837-1902) byl filozof, estetik a literární kritik. Propracoval moderní českou filozofickou terminologii.

²⁹ Otakar Hostinský (1847- 1910) byl estetik, hudební vědec a teoretik umění.

³⁰ Johann Friedrich Herbart (1776-1841) byl německý filozof, psycholog a pedagog. Z jeho učení vychází tzv. herbartismus. Herbartismus je antidialektický směr, který chápe svět mechanicky. Je protiváhou německému klasickému idealismu. Rozkvět herbartismu byl v 60. - 80. letech 19. století. Čeští herbartisté překračovali Herbartovo statické pojetí světa darwinovským evolucionismem, zdůrazňováním materiálních prvků a zaměřením na speciální vědy. K českým herbartovcům patří Josef Durdík, Franz Exner, Augustin Smetana, Robert Zimmermann, Otakar Hostinský aj.

³¹ Josef Zumr (1928) je historikem českého filozofického myšlení. Zumr vztáhl Herbartův filozofický systém k vývoji české estetiky. Vyzvedl význam herbartovské estetiky O. Hostinského jako jednoho ze zdrojů českého strukturalismu ve studiích *Teoretické základy Hostinského estetiky a Některé otázky českého herbartismu* (obě z roku 1958).

³² Kalivoda, R.: *Dialektika strukturalismu a dialektika estetiky*, in: M. Jankovič, Z. Pešat, F. Vodička, *Struktura a smysl literárního díla*. Praha, 1966, s. 19-21.

Dalším vědeckým východiskem se Mukařovskému stala německá filozofie (Kant, Hegel, Husserl). Kantova filozofie ho ovlivnila prostřednictvím herbartismu a jeho práce byly poznamenány i působením hegelovské dialektiky.³³ Mukařovský říká, že „[...] filozofické předpoklady dodala zejména filozofie Hegelova (dialektické pojetí vnitřních rozporů ve struktuře jejího vývoje) a Husserlovy i Bühlerovy poznatky o výstavbě znaku vůbec a jazykového především.“³⁴ Mukařovský vychází z Kantova chápání uměleckého díla. Oba odmítají spojování hodnoty uměleckého díla s recipientovými subjektivními pocity, společenskými poměry nebo ideologií. Zdůrazňují autonomii díla, jehož smysl spatřují v jeho jedinečném tvaru, který ztvárňuje určité pojetí vztahu člověka ke světu. Spojnici lze nalézt mezi Kantovou teorií s Mukařovského antropologickou teorií funkce.³⁵

Od šedesátých let 20. století byl teoretický odkaz a strukturalistické myšlenky Jana Mukařovského znovu rozvíjeny zásluhou jeho žáků Felixe Vodičky, Miroslava Červenky, Lubomíra Doležala, Milana Jankoviče a dalších. Žák Mukařovského, Květoslav Chvatík, současný představitel českého strukturalismu, shledává, že „[...] Mukařovského estetika se vyznačuje schopností reagovat na teoretické podněty zvenčí, na podněty soudobé lingvistiky, filozofie i na vývoj umění a společnosti. Jeho estetiku nelze proto redukovat na jednotlivé momenty jejího vývoje. Mukařovského uvažování o věcech umění tvoří živý, dynamický proces, který chce být pochopen ve svém celku.“³⁶ Jeho estetika se vyznačuje otevřeným pojetím pracovních postupů a rozšiřováním hranic studovaného objektu směrem k dalším vědeckým disciplínám (k psychologii, lingvistice, k obecné estetice a k dalším vědám).³⁷ Felix Vodička říká: „Mukařovského estetiku nemůžeme odtrhnout od procesu, v němž se jeho názory formovaly a vyvíjely, protože [...] každé nové poznání modifikovalo i výsledky předcházejícího studia, a proto bývají některé soudy o Mukařovského strukturalismu nepřesné, jelikož [...] přisuzují absolutní platnost závěrům, které mají v procesu celistvého průzkumu jen dílčí a iniciativní význam.“³⁸

---

³³ Zima, P. V.: *Literární estetika*. Olomouc, 1998, s. 182-186.

³⁴ Mukařovský, J.: *Strukturalismus v estetice a ve vědě o literatuře*, in: *Kapitoly z české poetiky I*. Praha, 1948, s. 24.

³⁵ viz. např.: David E. Wellbery usouvztažnil Mukařovského práce s Kantovou teorií schematismu. Srov. Schmidová, H.: *Poznání a zájem u Jana Mukařovského a v současné vědě o kultuře*, in: Jankovič, M., Pešat, Z., Vodička, F.: *Struktura a smysl literárního díla*. Praha, 1996, s. 169.

³⁶ Chvatík, K.: *Estetika Jana Mukařovského*, in: *Studie z estetiky*. Praha, 1966, s. 342.

³⁷ Grygar, M.: *Terminologický slovník českého strukturalismu*. Brno, 1999, s. 15.

³⁸ Vodička, F.: *Celistvost literárního procesu*, in: M. Jankovič, Z. Pešat, F. Vodička, *Struktura a smysl literární díla*. Praha, 1966, s. 87.

Jak říká Emil Volek: „Čteme-li dnes Mukařovského, otázka není ani tak, co říká nebo jak to říká, nýbrž spíš jaké cesty otevírá, kam až je schopen nás dovést a k čemu nás dokáže inspirovat.“³⁹

Estetika Jana Mukařovského má v literárněvědné a uměnovědné produkci Pražského lingvistického kroužku stěžejní význam⁴⁰ nejen u nás, ale i v celé světové vědě, což dokládají četné vědecké práce a studie, které vyšly ve více než dvaceti světových jazycích.

2.1.1 Estetika a estetično

České slovo estetika pochází z řeckého slova *Aisthesis*. Původní smysl znamená, že člověk je schopný vnímat svět smyslovými orgány, nikoli se ho pomocí rozumu zmocnit, tedy jej promýšlet. Od dob antiky až do středověku, bylo estetično spojováno s krásnem nebo krásou, což dokládá A. Haman ve své studii, ve které pojetí krásy větví třemi různými směry. První pojímá krásu jako dokonalé poznání, nebo dokonalý charakter. Druhý ukazuje, že krásné je vše, co vyvolává estetický požitek (věc, myšlenka, tvar) a posledním projevem krásy je smyslové vnímání, tedy zrak, hmat a sluch.⁴¹ V dalších letech se definice slova estetika a krásna značně liší. Nadále v textu nepůjde o stručný popis vývoje, ale pozornost bude věnována různým přístupům ke kráse, které zmiňuje Mukařovský ve své *Studii I*.

Přestože se estetické myšlenky objevují již několik let před n. l., estetika jako samostatná filozofická disciplína vznikla až v době osvícenství. Zakladatelem byl německý filozof a estetik Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762), který vychází z postoje racionálního, tedy považuje krásu za cosi rozumem pochopitelného. Krásu chápe jako dokonalost smyslového poznání.⁴²

V 18. století byla estetika pojmenována a začaly se konstituovat její základy jakožto vědecké disciplíny. V této době došlo ke změně v chápání krásy, která přestává být záležitostí pouze rozumového pochopení a neznamená jen objektivní vlastnost věcí.

---

³⁹ Volek, E.: *Znak - funkce - hodnota*. Praha, 2004, s. 105.

⁴⁰ Vodička, F.: *Celistvost literárního procesu*, in: M. Jankovič, Z. Pešat, F. Vodička, *Struktura a smysl literární díla*. Praha, 1966, s. 184.

⁴¹ Haman, A.: *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. Č. Budějovice, 1997, s. 25.

⁴² Baumgartenova „estetika měla zkoumat logiku různých druhů smyslového poznání a možnosti jeho zdokonalování, včetně poznání krásných, vznešených či obdivuhodných jevů.“ (in: Henckmann, W., Lotter, K.: *Estetický slovník*. Praha, 1995, s. 37.)

„Pojetí krásy se subjektivizuje, což znamená, že krása se stává záležitostí postoje, nebo přístupu člověka k ní. Z této subjektivizace krásy potom vzniká možnost rozlišení různých druhů krásy (krása mužská a krása ženská, krása umělá nebo přirozená atd.).“⁴³

Estetika se postupně osamostatňuje od filozofie a dalších věd, logiky a ontologie. Konstituuje se jako teoretická disciplína, která je rozvíjena od základů metafyziky k filozofii etiky a estetiky.

Jako jeden ze základních spisů pro vývoj estetiky je považován spis Immanuela Kanta *Kritika soudnosti* (1975). Tímto dokumentem byl zřejmě Mukařovský inspirován, proto se jeho postup při vymezení podstaty umění nápadně podobá s Kantovým. Kant formuloval vlastnost estetiky, jako libost beze všeho zájmu. Defínuje krásno jako to, co vyžaduje nezainteresované zalíbení, co se líbí nikoli skrze vjem ani pojem, ale s čím se musíme setkat pro ně samo, v jeho vlastním bytí.⁴⁴

Mukařovský vidí v počátku 19. století radikální obrat, který přináší romantismus s pojetím osobnosti autora jako génia. Romantický umělec obrací se k sobě samému, k vlastnímu nitru (např. Mácha). „Teprve v romantismu mohl vzniknout pojem uměleckého tvoření ve vlastním slova smyslu – tehdy, když umělec pocítil sám sebe jako původce řádu, který se jeví v díle, mohl se pocítit tvůrcem jistého univerza, jehož zákoníkem je dílo.“⁴⁵

V druhé polovině 19. století se estetika ubírá nejrůznějšími cestami. Její uplatnění lze nalézt v extrémních principech psychologické (G. T. Fechner) a sociologické (H. Taine) estetiky. Vycházejí z přesvědčení, že všem lidem se musí líbit stejné věci, a proto hledají krásu v lidské přirozenosti. Mukařovský říká, že „na předpokladu spontánního vztahu mezi umělcovou osobností a dílem stavěli nejen psychologičtí, ale i sociologičtí estetikové jako například H. Taine.“⁴⁶ Mukařovský se proti této estetice výrazně distancuje a naopak uvádí, že „umělecké dílo nelze identifikovat s duševním stavem jeho původce ani s žádným z těch duševních stavů, které vyvolává u subjektů, které je vnímají.“⁴⁷

---

⁴³ Haman, A.: *Úvod do studia literatury a interpretce díla*. Č. Budějovice, 1997, s. 27.

⁴⁴ Zuska, V. Michalovič, P.: *Znaky, obrazy a stíny*. Praha, 2009, s. 71.

⁴⁵ Mukařovský, J.: *Osobnost v umění*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 279.

⁴⁶ Mukařovský, J.: *Osobnost v umění*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 280.

⁴⁷ Mukařovský, J.: *Umění jako sémiologický fakt*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 208.

Na počátku 20. století zájem vědců-estetiků přesahuje daleko za oblast samotného umění. Estetika začala prostupovat mnohé vědní obory např. psychologii, sociologii, lingvistiku. Její podstatou jako vědní disciplíny je nauka o krásu a o povaze osvojování světa člověkem. Je to filozofický obor, který se vyvinul v samostatnou vědu. Existují různé oblasti estetična v rámci druhů umění a sociálních tříd.⁴⁸

Mukařovský, ale poznamenává, „[...] že pojem krásy doznal v estetice za poslední doby značné omezení a že byl zcela vysunut ze svého vedoucího postavení.“⁴⁹ Na přední místo, které zaujímal krásu, dosadil pojmy estetično, estetický postoj, estetické nastojení. „Estetično [...] je úplně zakořeněno v člověku. Nevznáší se nad věcmi, ale je obsaženo v poměru, který člověk k věcem zaujímá tím, že je pozoruje nebo že je tvoří.“⁵⁰ Chvatík k tomu říká: „základní přínos Mukařovského přístupu spočívá v tom, že estetično nechápe jako zvláštní metafyzický princip, ani jako vlastnost přírodních předmětů, ale jako výsledek lidské činnosti. Charakteristické je především Mukařovského úsilí postoupit od zvěcnělých aspektů estetična k jeho zdrojům v člověku, k činné seberealizaci subjektu, tedy od sociologie k antropologii.“⁵¹

Mukařovský pojímal estetiku jako samotnou vědeckou disciplínu. Chtěl, aby estetika byla stoprocentní vědou, která staví stranou krásu nebo otázky vkusu, ale půjde jí především o estetickou funkci. Mukařovský obrátil svou pozornost k *funkcím*, kdy kladl důraz na problematiku s nimi spojenou a na člověka jako jejich živý zdroj.

Problém estetiky Mukařovského spočívá v rozlišení třech základních kategorií: estetické funkce, normy a hodnoty. Ve svém průkopnickém spise *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakt* se snaží podat systematický náčrt pojetí některých základních problémů estetiky.⁵² Skutečnost, že zde Mukařovský programově vytyčil estetickou funkci, normu a hodnotu, „znamená ve svém úhrnu vymezení základních elementů estetična jako celku.“⁵³ Všechny tři vytyčené pojmy vystihují podstatu jeho subjektivního vnímání estetična.

---

⁴⁸ *Ilustrovaný encyklopedický slovník*, III. Praha, 1982. „pojem estetika“, s. 603.

⁴⁹ Mukařovský, J.: *Úkoly obecné estetiky*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 76-77.

⁵⁰ Tamtéž, s. 77

⁵¹ Chvatík, K.: *Člověk a struktury. Kapitoly z neostrukturální poetiky a estetiky*. Praha, 1996, s. 29.

⁵² Mukařovský, J.: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 83.

⁵³ Kalivoda, R.: *Dialektika strukturalismu a dialektika estetiky*, in: M. Jankovič, Z. Pešat, F. Vodička, *Struktura a smysl literárního díla*. Praha, 1966, str. 29.

3 ESTETICKÝ POSTOJ

V další kapitole uvedu následující text citací ruského psychologa B. M. Těplova⁵⁴ který říká, že uměleckému dílu porozumíme pouze tehdy, když jej dokážeme procítit, rozumovému přístupu k obrazu musí předcházet citové proniknutí do jeho světa. V následujícím textu půjde především o sledování a charakterizování zvláštní formy zkušenosti se světem nejen uměleckých děl, kterou Mukařovský nazývá estetickým postojem. Tímto postojem se zabývá v několika svých pracích. Vymezuje ho jako postoj, který vzniká nejen mezi uměleckým dílem (výtvarné umění a film, obrazy a fotografie) a jeho vnímatelem, ale přímo znamená zaujmutí určité pozice člověka ke světu. Mukařovský píše, že je zřejmé, že člověk může vždy ke světu zaujmout různé postoje (praktický, teoretický, magicko-náboženský a estetický). Rozlišení různých postojů, které může člověk vůči skutečnosti zaujímat, je pro Mukařovského základem pro rozlišení funkce praktické, teoretické, symbolické a estetické. Z toho je patrné provázání problematiky estetického postoje a estetické funkce (o té se dozvíme více v dalších kapitolách). V této souvislosti nám půjde zejména o hledisko recipienta-příjemce uměleckého sdělení a jeho subjektivní nastavení - estetického postoje, vůči artefaktu – uměleckému dílu.

Mukařovský vidí v každém lidském aktu tvoření nebo vnímání potencionální přítomnost estetického postoje, který lze zaujmout k uměleckým dílům i k věcem vytvořeným přírodou i člověkem. „Estetický postoj přihlíží jedině k věci samé, jako k nevyčerpatelně rozmanitému souboru vlastností. Věc není pojímána ani jako prostředek k cíli, ani jako pouhý podklad vztahů, ale jako cíl sama o sobě.“⁵⁵

Ve své definici estetického postoje Mukařovský uvádí, že skutečnost, která vstupuje do estetického postoje, nabývá povahy estetického znaku. Estetický znak obrací svou pozornost k sobě samému. „Při znaku estetickém se [...] pozornost soustřeďuje na samu skutečnost, která se stává znakem: vystupuje před oči celé bohatství jejich vlastností, a tím i celé bohatství a celá složitost aktu, kterým ji pozorovatel vnímá. Věc, která se stává estetickým znakem, odhaluje, neboli dává člověku pocítit vztah mezi jím samým a skutečností [...], proto stává se jev, ke kterému zaujímáme estetický postoj, znakem sui generis, neboť právě vlastností znaku je

---

⁵⁴ Langerová, M.: *Klíče k obrazu*. Praha, 1983, s. 158.

⁵⁵ Mukařovský, J.: *Studie I*. Brno, 2007, s. 66.

poukazovat k něčemu mimo sebe [...] ke všem skutečnostem, které člověk zažil a může ještě zažít, k celému univerzu věcí a dějů.“⁵⁶ Estetický postoj jako určující specifický vztah člověka k dané věci zdůrazňuje hodnotící akt. Jedná se o oboustranné plynutí informací mezi recipientem a estetickým objektem – uměleckým dílem – znakem. Člověk se obrací k věcem pro ně samy a na druhé straně je jejich prostřednictvím obohacován, skrze něj člověk rozvíjí historicky utvářenou celistvost své bytosti, jednotu svého rozumu, citu a vůle.⁵⁷

Pod pojmem estetický postoj si můžeme představit jistý náhled na věci a pojmy, jež nás obklopují v běžném životě, a to takový, že je předem vylučuje z použití v běžném životě. Estetický postoj rozehrává škálu emocí, spontánní obdiv, intuitivní poznání, které nevyžadují racionální argumenty; proto je tak obtížné jej popsat a odůvodnit.⁵⁸ Například máme-li křeslo, na kterém běžně sedáváme u okna a čteme si, je zde jasný praktický postoj. Ale křeslem můžeme také jen navodit atmosféru v bytě, a to tak, aby se stalo součástí našeho zátiší. Tento náš postoj napoví, že se jedná víc než jen o touhu zaplnit něčím prázdné místo, případně ulevit unaveným nohám. V tomto postoji především hodnotíme jakousi libost, která nám je vlastní.

Položme si tedy otázku: Je estetický postoj objektivní a jak ho lze ohraničit? Odpovědí je, že pokud daný objekt sleduje jednotlivce, nikoliv skupina, lze říci, že jeho pohled je do jisté míry subjektivní (každý člověk má rozdílné estetické cítění a každému z nás se proto líbí jiné věci – je individuem), závislý na momentálním cítění, na období a na jeho celkovém duševním rozpoložení. Chápání pozorovaného předmětu je tedy ohraničené aktuálními pocity.

Pokud ale na daný objekt nahlíží skupina, je možné toto vnímání zobecnit, ale ne v plném rozsahu, a tudíž je do jisté míry objektivní. Na tomto základu postavil Mukařovský svoji teorii, ve které dává zřetelně na srozuměnou, že vnímání předmětu skupinou je ohraničené určitou dobou, časem a místem.

V každé takové době existuje určitý systém hodnot, který působí na jednotlivce v dané skupině. Působí zde stejné faktory jako například cit, momentální nálada, ale i společnost, ve které momentálně žijeme atd. Ve skupině ovlivňuje jedinec jedince,

---

⁵⁶Mukařovský, J.: *Význam estetiky*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 66.

⁵⁷Chvatík, K.: *Strukturální estetika*. Praha, 1994, s. 16.

⁵⁸Tamtéž, s. 17.

dochází k různorodým diskusím nad daným tématem a vznikne poměrně jednotný objektivní náhled na pozorovaný předmět. V tomto hodnocení můžeme mluvit také o předsudcích, kdy znak a symboly poukazují na prvoplánovou percepční zkušenost, která vše neguje a předpokládá jistý, předem daný negativní postoj.

Mukařovský dodává, že pozorovatel při estetickém postoji zaměřuje svou pozornost na umělecký předmět jako takový. Při vnímání a hodnocení se vytváří mezi pozorovatelem a předmětem estetický objekt, který je nositelem estetického znaku. Ten je chápán jako funkce uměleckého díla, která má navodit estetický postoj ve vnímání, a můžeme ho zaměnit s uměleckým dílem samotným. Estetický znak, denotuje význam předmětu na obraze jako takový a stává se referentem mezi předmětem a jeho vyobrazením.

3.1 Artefakt a estetický objekt

Podle Mukařovského lze nahlížet na umělecké dílo ze dvou stran. Z jedné strany, jako na věc a z druhé jako na znak. Objektivní, hmotnou stránkou je *artefakt (dílo-věc)*, zatímco druhá významová stránka je spojována s pojmem *estetický objekt (dílo-znak)*.

Mukařovský definuje artefakt jako smysly vnímatelnou věc, která je všem přístupná. Artefakt se vyznačuje „hmotností“ (jinak je tomu v literatuře). Artefakt funguje jako vnějškový symbol (signifiant, nositel významu) [...], kterému odpovídá v kolektivním vědomí určitý význam (signifié, jemuž občas říkáme estetický objekt).⁵⁹

Pod pojmem artefakt je tedy myšleno umělecké dílo, které je přístupné vnímání a existuje ve smyslovém světě (malba, kresba, socha, atd.). Jedná se o hmotnou věc, např. plátno s barvami je artefaktem uměleckého díla v malířství. Jiná situace nastává, pokud jde např. o literární dílo.

Literární dílo nepracuje s přírodními jevy, jako je barva, kámen, kov, atd., ale jejím materiálem je jazyk. Jazyk jako znakový systém je vyjádřený zvukovou (mluvenou) a grafickou (psanou) podobou. Zvuková a grafická stránka textu se v průběhu času mění, důkazem jsou například různé překlady téhož básnického díla. Trvání a stabilitu literárního díla zaručuje význam (estetický objekt). Proto literatura nemůže být zredukována pouze na artefakt, ve smyslu hmotného fyzikálního jevu.

---

⁵⁹ Mukařovský, J.: *Umění jako sémiologický fakt*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 209.

Estetický objekt existuje pouze ve vnímatelově vědomí. Představuje nehmotné umělecké dílo, které nelze postihnout smysly. Mukařovský hovoří o estetickém objektu, jako o „ uměleckém díle, pojaté ovšem nikoli ve smyslu hmotném, ale jako zevní projev nehmotné struktury, tj. dynamické rovnováhy sil, představovaných jednotlivými složkami.“⁶⁰ Estetický objekt nabývá významu v oblasti *kolektivního vědomí*.

Co je však kolektivní vědomí? Mukařovský ho definuje takto. „Kolektivní vědomí je fakt sociální, lze jej definovat jako místo existence jednotlivých systémů kulturních jevů, jako jsou jazyk, náboženství, věda, politika atd. Tyto systémy jsou prostředky reality, třebaže pomocí smyslů přímo nevnímatelné: svou existenci dokazují tím, že vzhledem ke skutečnosti empirické projevují sílu normující. [...] Nesmíme však kolektivní vědomí pojímat abstraktně, tj. bez ohledu na konkrétní kolektivum, které je jeho nositelem. Toto konkrétní kolektivum, společenský celek je vnitřně diferencováno ve vrstvy a prostředí.“⁶¹ Podle Mukařovského není tedy kolektivní vědomí psychologický stav jedince ani pouhou abstrakcí načrtnutou v prostoru, nýbrž určitým kulturním vzorcem, který ovlivňuje psychologické funkce našeho mozku a jednání v rámci společnosti.

Součástí tohoto kulturního vzorce je i umění a umělecká činnost, především výtvarné artefakty, které jsou nedílnou součástí historie vývoje lidstva. Na základě zkoumání těchto hmotných artefaktů se utváří různé teorie ohledně jejich účinků na lidskou mysl. Kolektivní vědomí se neustále vyvíjí a s ním i estetický objekt v něm vznikající. „Estetický objekt podléhá změnám, i když se bez ustání vztahuje k těmto hmotnému dílu: proměny estetického objektu dějí se, když dílo proniká do nových společenských vrstev, odlišných od oné, z jejíhož ovzduší vzešlo.“⁶² Tyto estetické objekty jsou proměnlivé právě proto, že se vztahují k těmto hmotným artefaktům, které jsou už, jak bylo řečeno, ze své povahy stálé.

Vymezením estetického postoje a estetického objektu, můžeme nyní přistoupit k otázce po významu Mukařovského konceptu estetické funkce.

---

⁶⁰ Mukařovský, J.: *Strukturalismus v estetice a ve vědě o literatuře*, in: *Studie I*, Brno, 2007, s. 13.

⁶¹ Mukařovský, J.: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007. s. 96.

⁶² Mukařovský, J.: *Místo estetické funkce mezi ostatními*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 177.

4 ZÁKLADNÍ FUNKCE V POJETÍ JANA MUKAŘOVSKÉHO

V této kapitole se práce dostává k jádru věci, kterým je vysvětlení pojmu *funkce*. Obecně je funkce vymezována jako užití věci k nějakému účelu, jako působení k dosažení nějakého cíle. Mukařovský definuje⁶³ funkci jako „způsob sebeuplatnění subjektu vůči vnějšímu světu.“⁶⁴

Při bádání o funkcích volí Mukařovský fenomenologickou, deduktivní cestu, ve které spatřuje řešení. Usuzuje z „věci samé, nikoli z něčeho, co je mimo ni, tedy v daném případě z podstaty funkce.“⁶⁵ Mukařovský chápe funkce „jako aktivní vztah mezi věcí a cílem, ke kterému se užívá.“⁶⁶

4.1 Klasifikace funkcí

Mukařovský se základními funkcemi a estetickou funkcí zabývá ve statích *K problému funkcí v architektuře* (1937), *Strukturalismus v estetice a vědě o literatuře* (1940), *Úkoly obecné estetiky* (1940-1941), *Význam estetiky a Místo estetické funkce mezi ostatními* (obě z roku 1942).

Jak již bylo řečeno, ke skutečnosti může člověk zaujmout různé postoje. Mukařovský například ve stati *Úkoly obecné estetiky* zprvu rozlišoval pouze tři základní funkce: praktickou, teoretickou a estetickou. Východiskem pro mou práci bude ale v následující kapitole (4.1. Klasifikace funkcí) Mukařovského studie *Význam estetiky*, ve které rozeznává čtyři typy postojů, kterými se člověk staví vůči světu: praktický, teoretický, magicko – náboženský a estetický.

Nejprve se zaměříme na Mukařovského rozčlenění těchto čtyř postojů do dvou skupin: bezprostřední (praktický, teoretický postoj) a znakové (magicko-náboženský, estetický postoj). Pokud člověk působí na skutečnost přímo, podle Mukařovského se uplatňuje ke skutečnosti bezprostředně. Druhý způsob se liší v tom, že člověk působí na skutečnost zprostředkovaně pomocí znaku.

---

⁶³ E. Volek říká, že „Mukařovského definice platí stejně tak i pro postmoderní subjekt jako společenský konstrukt, poněvadž mu neuniká historická dimenze diferenciací funkcí v moderní době.“(in: Volek, E.:*Znak-funkce-hodnota*. Praha, 2004, s. 72.)

⁶⁴ Tamtéž, s. 177.

⁶⁵ Mukařovský, J.:*Místo estetické funkce mezi ostatními*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 176.

⁶⁶ Mukařovský, J.:*Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971, s. 17.

M. Grygar Mukařovského třídění schematicky vyjádřit na této tabulce.⁶⁷

Zaměření na	→	<i>subjekt</i>	<i>objekt</i>
↓		f u n k c e	
<i>bezprostřednost</i>		teoretická	praktická
<i>znakovost</i>		estetická	symbolická

Člověk svým jednáním vytváří jisté světy smyslu, které pramení z jeho odpovídajících postojů ke skutečnosti, tj. vše obklopujícímu světu. Postoj nebo zaujetí stanoviska vytváří rámec dynamického procesu, ve kterém se aktuálně pohybujeme. „Postoj znamená určitou obecnější rovinu, původnější strukturu lidského přístupu ke světu, vypracovanou celým historickým chodem lidské zkušenosti se světem, [...] jako určitý druh intencionality.“⁶⁸

Mukařovský říká: „Člověk zaujímá ke skutečnosti, k světu, který jej obklopuje, různé postoje. Jinak staví se ke skutečnosti např., když prakticky jedná, jinak, když ji teoreticky, vědecky poznává, jinak, když ji pojímá nábožensky.“⁶⁹ Mukařovský zavádí dvojí označení pojem „postoj“ a „funkce“, pod kterými však myslí totéž.

Praktická funkce

Podle Mukařovského lze považovat praktickou funkci za jednu z nejrozšířenějších a nejzákladnějších, protože „[...] z ní vychází lidské jednání umožňující život člověka: důraz při této funkci spočívá na vztahu mezi jednajícím subjektem a věcmi. Vůle subjektu se do světa věcí promítá jako cíl jednání, věc se pak jeví pouhým prostředkem k dosažení cíle, nástrojem jednání. Proto ze stanoviska praktického nastrojení vnímáme jen ty vlastnosti věcí, které se s užitkem uplatňují při usilování o dané cíle.“⁷⁰

Člověk má bezprostřední zájem na tom, aby obhájil lidskou existenci ve světě. K tomu je zapotřebí zaujmout praktický postoj, aby uchoval a rozmnožil lidský život.

⁶⁷ Grygar, M.: *Terminologický slovník českého strukturalismu*. Brno, 1999, s. 87.

⁶⁸ Chvatík, K.: *Strukturální estetika*. Praha, 1996, s. 16.

⁶⁹ Mukařovský, J.: *Význam estetiky*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 63-64.

⁷⁰ Mukařovský, J.: *Úkoly obecné estetiky*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 77.

Mimoto z praktického postoje vycházejí i aktivity člověka a další rozmanité praktické činnosti.⁷¹

Praktická funkce staví do popředí objekt, „neboť sebeuplatnění subjektu směřuje při této funkci k přetvoření objektu, totiž skutečnosti.“⁷² Umožňuje člověku, aby skutečnost, na kterou bezprostředně působí, proměňoval svým zásahem a měnil tak podobu světa ve svůj prospěch. K tomu to předvídatelnému výsledku člověk samozřejmě vybírá takový nástroj a zařizuje svou činnost, aby dosáhl svého cíle. Proto, aby si člověk udržel svou existenci a mohl přetvářet přírodní prostředí kolem sebe, užívá věci jako nástroje lidského zájmu. „Hodnotu při volbě nástrojů jsou nám jen ty jejich vlastnosti, které se hodí k dosažení očekávaného výsledku činnosti – ostatní vlastnosti těchto nástrojů jsou nám lhostejné, ba ani pro nás neexistují. Je známo [...], že lidé různých zaměstnání, pracují-li s tímž materiálem, vidí jej každý jinak: lesníkovi je les rostlinnou kulturou, truhláři, bednáři a koláři zásobárnou dřeva, myslivci úkrytem zvěře, a chceme-li nakonec, dětem místem, kde rostou maliny a jahody.“⁷³

Teoretická funkce

Podle Mukařovského teoretický postoj vychází rovněž z lidského jednání. Ale naopak od praktického postoje vstupuje při postoji teoretickém do popředí subjekt, kdežto objekt funkce, skutečnost sama, zůstává nedotčena. Patří tedy do skupiny bezprostředních funkcí.

Zaujíkáme-li ke světu postoj teoretický, není naším cílem poznat předmět sám o sobě, ale naopak poznáváme povahu věcí a jejich vztahy. Tím, že poznáváme skutečnost samu, dospíváme k ucelenému teoretickému poznání. Bezprostředním cílem teoretického poznání není předmět samotný, ale do centra naší pozornosti vstupují vzájemné vztahy mezi objekty. Při teoretickém postoji je vynaloženo úsilí k tomu, abychom zjistili obecné zákonitosti. Teoretická funkce je zaměřena na poznávání.

---

⁷¹ Chvatík, K.: *Člověk a struktury. Kapitoly z neostrukturální poetiky a estetiky*. Praha, 1996, s. 33.

⁷² Mukařovský, J.: *Místo estetické funkce mezi ostatními*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 177.

⁷³ Mukařovský, J.: *Význam estetiky*, in: *Studie I*, 2007, s. 65.

Podle Chvatíka jsou věci „v teoretickém postoji předmětem popisu a racionální analýzy. Lidské poznání, racionální obraz světa a věcí, nabývá v teoretickém postoji autonomní hodnoty. Jeho nejčistší podobou jsou věda, logika a matematika.“⁷⁴

Symbolická funkce

Symbolickou funkcí se Mukařovský zabýval v souvislosti s definováním tzv. magicko-náboženského postoje. „Praktický a teoretický postoj exponují racionální myšlení, magicko-náboženský postoj je naopak založený na mimoracionálních formách zkušenosti člověka, na emocích, zážitcích, víře.“⁷⁵

U předchozích postojů byla pozornost poutána k věcem samotným. V magicko-náboženském postoji se skutečnost prezentuje jako znak. Skutečnost ale není převáděna ve znaky, protože už jí přímo bytostně je, tedy působí jako to, co zrovna v danou chvíli zastupuje. Vnímatel neobrací pozornost na znak samotný, ale k tomu, co zastupuje, za prvoplánovou, percepční skutečnost, tedy k tomu, co stojí za ním. Při magicko-náboženském postoji jsou „věci pouhými symboly transcendentálních sil; jsou znameními, šiframi, skrze něž má k člověku mluvit absolutno.“⁷⁶ Mukařovský uvádí přímo typický příklad, kdy chléb a víno se v křesťanství mění v tělo a krev Ježíše Krista.

Mukařovský ve svém pokusu o typologii funkcí konstatuje, [...] že žádná z funkcí nemůže být redukována na jinou: nelze např. předpokládat, že by funkce teoretická byla vzešla z funkce praktické nebo symbolické.“

---

⁷⁴ Chvatík, K.: *Člověk a struktury. Kapitoly z neostrukturální poetiky a estetiky*. Praha, 1996, s. 34.

⁷⁵ Tamtéž, s. 34.

⁷⁶ Chvatík, K.: *Strukturální estetika*. Praha, 1996, s. 16.

5 ESTETICKÁ FUNKCE

Estetickou funkcí se Mukařovský zabývá nejen v již zmiňovaném spise *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936), ale její problematice se věnuje i v dalších svých studiích, jako: *Místo estetické funkce mezi ostatními, Člověk ve světě funkcí*.⁷⁷

Pojem estetické funkce jako jedné z řady funkcí je třeba správně vymezit a zřetelně definovat, protože je významná pro lidskou společnost a kulturu. Estetická funkce je jedním z nejdůležitějších činitelů lidského konání vůbec. Je to všudypřítomná živá síla, která mění směr i rozlohu svého širokého pole působnosti. Vyskytuje se ve všech lidských sférách, nejen v umění, ale i mimo něj. „Neexistují předměty a děje, které by svou podstatou nebo svým ustrojením byly bez ohledu na dobu, místo i hodnotitele, nositeli estetické funkce, a jiné, které by opět pro své reálné uzpůsobení byly z jeho dosahu vyloučeny.“⁷⁸ Podle Mukařovského, i když se změní prostředí nebo doba, se estetická funkce může projevit ve všem, co je kolem nás. Znamená to tedy, že esteticky může působit vše z estetické i mimoestetické oblasti.

Mukařovský estetickou funkci velmi podrobně studoval. Výsledkem jeho dlouhodobého výzkumu byla výstižná definice: „Jakýkoli předmět i jakékoli dění (ať děj přírodní, ať činnost lidská) mohou se stát nositeli estetické funkce.“⁷⁹ Její proměnlivost není náhodná. Je způsobena dialektickým napětím mezi jevy, které se estetickou funkcí vykazují, dá se říci, že je dialekticky protikladná k ostatním funkcím. „Estetická funkce, jsouc dialektickým protikladem kterékoli z funkcí ostatních, je vždy potenciaálně přítomna; je-li některá z ostatních funkcí v činnosti, uplatňuje se při této činnosti.“⁸⁰

Mukařovský estetické funkci nepřisuzuje žádné výsadní postavení před ostatními funkcemi. Naopak říká, že úplně každý vjem či jev obsahuje estetický potenciál. Estetická funkce je jev sociální, prolíná se různorodými kulturními oblastmi,

---

⁷⁷ in: Mukařovský, J.: *Studie I*. Brno, 2007.

⁷⁸ Mukařovský, J.: *Estetická funkce, norma a hodnota jako*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 84.

⁷⁹ Tamtéž, s. 84.

⁸⁰ Mukařovský, J.: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971, s. 18.

jazykem, politikou, vědou, náboženstvím atd. „Do jaké míry je přítomna, to je dáno jednak subjektivním postojem toho, kdo činnost vykonává, jednak sociální konvencí.“⁸¹

Estetická funkce z hlediska psaného básnického textu je jednou ze čtyř základních funkcí jazykového znaku. Už Ferdinand de Saussure se snažil o synchronní pojetí jazykového znaku. Český strukturalismus se spíše věnoval dynamické jednotě synchronie a diachronie. Jak Mukařovský, tak Jakobson chápali užití jazykového znaku v literárním díle způsobem, který byl do jisté míry nový a nekonvenční. Lze konstatovat, že vztah mezi označovaným a označujícím se tvoří jinak než předávání a výměna běžných informací, jako je tomu v jazyce prostě-sdělovacím. Funkce lze tedy obecně rozdělit z hlediska literárního na funkci zobrazující, funkci expresivní, funkci apelativní a funkci estetickou.

5.1 Estetická funkce a její struktura

V kapitole o estetickém postoji bylo uvedeno, že vnímání jakéhokoliv předmětu či díla záleží na různých sociálních faktorech. Mezi nejdůležitější patří schopnost subjektu přijímat poselství na základě jeho nálady, náboženství na době, ve které žije, atd. Mukařovský ovšem mluví o jisté hranici, která se nachází mezi uměním a zbytkem estetiky, což je důležité nejen pro ni, ale i pro samotné dějiny umění, neboť v souvislosti s ní se vybírá historický materiál.⁸²

Umělecké dílo prochází specifickým vývojem, který začíná procesem tvorby a končí výsledným produktem. Umělecké dílo je vnímáno jak v uměleckém, tak sociálním kontextu. Estetická funkce plní svou dominantní funkci v umění, ovšem mimo ni plní funkci druhotnou. Esteticko můžeme chápat ve třech různých směrech⁸³.

Prvním směrem je samotné umění, které je tvořeno jak estetickými, tak neestetickými jevy: (například malířství, architektura, sochařství, literatura a hudba).

V malířství a sochařství nalzáme primárně estetickou funkci, která je ovšem někdy modifikovaná na jiné druhy funkcí, například na sdělovací (mapa, která může mít naučnou funkci, stejně tak jako dekorativní) nebo na funkci, která je praktická (prolíná se umění a mimoumělecká oblast, například plakáty atd.). V oblasti architektury

⁸¹ Mukařovský, J.: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971, s. 19.

⁸² Mukařovský, J.: *Estetická funkce, hodnota a norma jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 84.

⁸³ Tamtéž, s. 89.

pozorujeme také různé druhy jevů mimouměleckých a i mimoestetických a kromě estetické funkce i funkci praktickou (budování nejrůznějších druhů odvodních kanalizací na ochranu před povodněmi). V literatuře dochází k propojování funkce estetické a prostě-sdělovací, kdy například básně se řadí mezi typické případy s použitím estetické funkce a románová bibliografie či jazykovědné knihy mají prostě-sdělovací funkci. Co se týče hudby, zde pozorujeme nejmenší propojení s mimouměleckou oblastí, a to z důvodu charakteristiky základního kamene hudby – tónu. Tón sám o sobě se ve skutečnosti nedá použít (nelze ho nazývat hudbou), ale i jako nejmenší stavební jednotka tónového systému má určitou estetickou funkci.

Druhým směrem jsou mimoumělecké předměty přecházející do oblasti umělecké: fotografie, film, umělecké řemeslo.

Fotografie je od počátku na hranici mezi samoúčelnou funkcí a sdělovacím projevem. Kdysi se o ní mluvilo jako o „*nové malířské technice*“. Je možné říci, že nejdůležitějším druhem je portrét. Dalo by se říci, že film se řadí mezi umělecká díla (je úzce spjat s několika druhy umění – básnictví, malířství a drama), ale pravdou je, že základní estetická funkce, kterou zpravidla má plnit, se prolíná s jinými funkcemi, a to zejména s ekonomickou (film vzniká jako umělecké dílo, ale ve finále je konzumním produktem, tedy se musí podřídit novým technologiím ve vývoji). Umělecké řemeslo vzniká už v dávných dobách primárně za účelem obživy a obdělávání půdy, tedy za účelem výroby předmětů, které lidé užívali pro svou každodenní potřebu. Posléze v době průmyslové revoluce tovární produkt dosahuje svého rozkvětu a rozsáhlé výroby, kdežto rukodělné řemeslo se snaží zachránit a konkurovat mu originalitou a kvalitou. Lze konstatovat, že sériové produkty vyrobené v továrně byly z mnohem méně kvalitního materiálu, kdy převažovala kvantita nad kvalitou a estetická funkce byla přehlížena. Rukodělné řemeslo ale na kvalitu materiálu stále dbalo a svou estetickou funkci a cit pro hmotný materiál si zachovalo. Výroba se však začala specializovat spíše na uměleckou stránku předmětu, která převyšovala nad funkční.⁸⁴

Třetím směrem jsou dva specifické pojmy: náboženský kult a krajinné krásno, které v sobě obsahují také značnou míru estetické funkce.

---

⁸⁴ Mukařovský, J.: *Estetická hodnota, funkce a norma jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007. s. 93.

Bezesporu je náboženský kult protkán velkým množstvím estetických prvků, čili umění se stává jeho interní součástí (katolické a pravoslavné umění církevní). Existují různé předměty, budovy a pomůcky, které tuto funkci odrážejí.⁸⁵ Nelze ale říci, že je na něm postaven, protože jeho hlavní funkce zůstává náboženská. Přírodní krásno je vždy za hranicemi oblasti umění, ale pouze v případě, že příroda není žádným způsobem esteticky modifikovaná člověkem. Je proto důležité, abychom se nad přírodním krásnem zamýšleli s vnějším odstupem.

5.2 Estetická funkce a její vlastnosti

První vlastností je izolace čili oddělení předmětu, který je estetickou funkcí zasažený. „Příbuzná je definice, že estetická funkce znamená maximální upoutání pozornosti na daný předmět.“⁸⁶ Svou schopností izolovat může estetická funkce působit také jako sociálně odlišný prvek. Například v náboženství dochází k hierarchickému uspořádání společnosti rozdílným typem odívání.

Druhou vlastností je libost, která je estetickou funkcí zapříčiněna, čehož se poté užívá v různých doménách, například: při výchově, kultuře stolování či bydlení. „Cílem estetické funkce je navození estetické libosti.“⁸⁷

Třetí a poslední vlastností je schopnost estetické funkce nahradit jiné funkce. Daný předmět může v průběhu let ztratit svou praktickou funkci, pro kterou byl vyroben, stane se z něj tedy předmět estetický do té doby, než může být znovu využit v praktické funkci.

Estetická funkce je mnohem důležitější, než se zdá, a to jak pro samotné bytí jedince, tak pro společnost, podílí se na vztahu mezi jedincem či společností k realitě.⁸⁸ „Estetická funkce činí z věci, která je jejím nositelem, estetický fakt, bez jakéhokoliv dalšího zařazení; proto se často projevuje jako prchavý záblesk přebíhající po věcech, jako náhoda vzešlá z jedinečného okamžitého vztahu mezi subjektem a danou věcí.“⁸⁹

---

⁸⁵ Mukařovský, J.: *Estetická hodnota, funkce a norma jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007. s. 94.

⁸⁶ Tamtéž, s. 97.

⁸⁷ Tamtéž, s. 102.

⁸⁸ Tamtéž, s. 98.

⁸⁹ Mukařovský, J.: *Estetika jazyka*, in: *Kapitoly z české poetiky I*. Praha, 1948, s. 41.

6 ESTETICKÁ NORMA

Nyní bude analyzován pojem estetická norma, která úzce souvisí s předchozí kapitolou. Obecně je norma definována jako pravidlo, jehož zachování je závazné, je nějak vynucováno; např. předpisy, zvykem, atd.⁹⁰

Oproti tomu Mukařovský pojímá estetickou normu nikoli jako soubor závazných pravidel, ale obecně normu označuje neutrálním výrazem, jako regulativní energetický princip. „Estetická norma, regulativ estetické funkce, není pravidlem, ale je to složitý, stále se obnovující proces.“⁹¹ Norma a funkce jsou spolu v úzkém vztahu: „pojem normy je neoddělitelný od pojmu funkce, jejíž realizaci norma uskutečňuje.“ A podle Mukařovského se norma, díky své dynamické povaze neustále proměňuje, díky své dynamické povaze neustále proměňuje, a lze říci, že to je regulující síla estetického postoje k věcem.

Podle Mukařovského je estetickou normou obsah kolektivního vědomí, je to výraz obecné shody společenského mínění. Pojímá estetickou normu jako živoucí energii, nacházející se v kolektivním vědomí, která má tendenci směřovat k stálosti, ale přesto nikdy nenabude trvalé platnosti a závaznosti. Ba naopak, sama podněcuje k tomu, aby byla neustále porušována a překračována, protože pokud by tomu tak nebylo - stal by se z ní zákon. Estetické normy jsou v tomto složitém proměnném procesu „porušování“ paradoxně znovu a znovu obnovovány.

Na rozdíl od funkce je norma: „pravidlo a míra, která je samou svou podstatou nepohyblivá“, ale funkce je Mukařovským definována jako: „živá síla, předurčena k tomu, aby stále měnila rozlohu i směr svého řečiště.“⁹² Z předchozí věty vyplývá, že oba dva pojmy jsou na sobě závislé a funkce by bez normy nemohla existovat. Estetická funkce je úzce spjata se zaujetím estetického postoje recipienta, kdežto norma tento postoj k věcem, předmětům zkoumaným usměrňuje. Lze o ní smýšlet jako o regulujícím činiteli – estetická norma je regulátorem estetické funkce. Z toho plyne, že na normu můžeme nahlížet jako na rub a líc, kdy lícem bude platnost a priori, která nesmí být opomíjena a porušována, například jako právní norma. A rubem bude regulující činitel, který má za úkol recipientovi poskytnout pouhý směr, kterým se může nebo nemusí

⁹⁰ *Ilustrovaný encyklopedický slovník*, II. Praha, 1982. „pojem estetika“, s. 686.

⁹¹ Mukařovský, J.: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971, s. 17.

⁹² Mukařovský, J.: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 99.

nechat vést, čili umělecká norma. Pokud by estetická norma byla v každém směru normou absolutní, stal by se z ní přírodní zákon.⁹³

Estetická norma může být charakterizována jako faktor, který umění ve velkém množství případů porušuje místo toho, aby se jím řídil. Nemůžeme ale říci, že estetická norma neexistuje, ba naopak, estetická norma je přítomna už od pradávna a jejich soubor vytváří tradici v určité době, na určitém místě a v určité společnosti. Nelze o nich říci, že jsou statické, ale v průběhu času se vyvíjejí, strukturují, modifikují a renovují. Tvoří část soukolí jiných druhů norem, například morální normy, právní normy, náboženské normy, atd., ale i přesto je nejdůležitějším držitelem kultury.⁹⁴

6.1 Estetická norma a její proměnlivost

Charakteristickou vlastností estetické normy je podle Mukařovského její proměnlivost v čase, což jí úzce pojí s ostatními typy norem, jako jsou například jazykové či stylistické normy. Poslední jmenované se mění intenzivněji, protože jazyk se neustále vyvíjí. Právní normy se nemění nikdy od základu, pouze se vždy doplňují o nové dodatky, ale svou podstatou jsou spíše stabilní. Z toho plyne, že jsou přizpůsobivé.

Estetická norma se uplatňuje jak v oblasti umění, tak i v oblasti mimoumělecké. V umění je norma neustále porušována, ale je zde i méně rozpoznatelná a viditelná, protože v každé chvíli se mohou objevit pochyby, zda se vůbec uplatňuje; v jejím překračování spočívá umělcova svoboda. Estetická norma je ve většině případů modifikována, jelikož její aplikace v umění se vyvíjí: „Umělecké dílo je vždy neadekvátní aplikací estetické normy, a to tak, že porušuje její dosavadní stav, nikoli z bezděké nutnosti, nýbrž záměrně, a proto zpravidla velmi citelně. Norma je zde porušována bezustání.“⁹⁵

V uměleckém vývoji se často setkáváme s přístupy, které záměrně inklinují k porušování norem, jako je například vývoj a vznik uměleckých směrů (kdy následné umění je formálně jiné, než období předešlé). „Umění tedy a právě živé umění, porušuje

---

⁹³ Mukařovský, J.: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 100.

⁹⁴ Tamtéž, s. 101.

⁹⁵ Tamtéž, s. 104.

estetickou normu.⁹⁶ Porušováním estetických norem v oblasti umění dochází k cílenému použití nevkusů. Položme si tedy otázku: Co je *nevkus*? Dle Mukařovského: „O nevkusů mluvíme teprve tehdy, hodnotíme-li předmět vyšší z rukou lidských, na kterém pozorujeme tendenci ke splnění jiné estetické normy, ale zároveň nedostatek schopnosti k jejímu splnění; jevy přírodní mohou být ošklivé, ale nikoli nevkusné kromě výjimečných případů, kdy by nám přírodní jev připomínal lidský produkt.“⁹⁷

Nevkus není totéž, co ošklivost, neboť ošklivé je pro nás to, co nekoresponduje s estetickou normou v daném čase. Umělec si stanoví cíl k dosažení, ale pokud ho nenaplní, může se jednat o nevkusné dílo. Mezi takové řadíme umělecké předměty různého typu, jejichž cílem je naplnění určité estetické normy, ale přes veškerou snahu umělce cítíme z díla nenaplnění estetických kvalit. Takové dílo v nás vzbuzuje nelibost a pocit, že umělec své síly přecenil. Avšak z druhé strany existují i umělci, kteří nevkus vyvolávají záměrně a využívají ho jako prvek ve svých dílech. S účinky nevkusů na recipienta experimentoval již francouzský básník Charles Boudelaire ve svých dílech, za všechny je třeba uvést báseň *Vzdechlina* ze sbírky *Květy zla*.

Mukařovský se ztotožňuje s názorem a s celkovým chápáním surrealismu konce 19. století, jako s érou úpadku vkusu. Záměrně dováděli do extrémů tzv. „vysoké umění“, aby v očích recipienta vzbudili co největší míru estetické nelibosti. Moderní umění se vyznačuje střídáním uměleckých směrů a proměnou stylů u jednotlivých umělců, čímž vyvracuje představu klasicistních historiků umění o trvalé platných normách

Jak už bylo řečeno, v umění je hlavním prostředkem nedodržování estetické normy. „Odtud vyplývá zvláštní vlastnost živého umění, že v dojmu, kterým působí, je estetická libost smíšená s nelibostí.“⁹⁸ Podle Mukařovského jde libost ruku v ruce s nelibostí. „Estetická libost má estetickou nelibost jako dialektický protiklad. Kde se vyskytuje jedna z nich, je potencionálně přítomna i druhá. Dá se říci, že o estetické libosti mluvíme právě tehdy, má-li být estetická libost dovedena k maximální intenzitě, jaké dosahuje v umění, a tedy potřebuje jako dialektického protikladu estetické nelibosti.“⁹⁹ K dosažení toho, aby byla estetická libost v umění co nejintenzivnější, je

---

⁹⁶ Mukařovský, J.: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971, s. 23.

⁹⁷ Mukařovský, J.: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007. s. 106.

⁹⁸ Tamtéž, s. 106.

⁹⁹ Tamtéž, s. 107.

záměrně porušována. Prostředkem k porušování je to, že se proti normě staví norma jiná např. exotická nebo periférní, nízká.

7 ESTETICKÁ HODNOTA

V této poslední kapitole o hodnotě nalezneme nejzávažnější formulace základního principu strukturální estetiky. Estetická hodnota není konstantním pojmem, ale je proměnnou vlastností uměleckých děl. „Estetická hodnota je [...] proměnlivá ve všech svých stupních.“¹⁰⁰

„Estetickou hodnotu člověka, přírody, uměleckého díla nelze chápat jako zvěcnělou danost, jako objektivní vlastnost a pouze ji mechanicky pořádat a klasifikovat.“¹⁰¹

Co se týče hierarchie těchto tří pojmů (hodnota, norma, funkce), je estetická hodnota na vrcholu. Estetická funkce v podstatě estetickou hodnotu vytváří a norma ji měří. Lze říci, že estetická hodnota je ve vztahu k funkci druhotná, tedy podřízená stejně tak, jako je estetická hodnota v umělecké oblasti dominantní nad normou. Tak jako u estetické funkce a normy, které měly vůdčí postavení oproti ostatním funkcím a normám v uměleckém díle, stejně i estetická hodnota má v umění privilegované místo a ostatní hodnoty mají místo druhotné, neboť pro oblast umění je typická převaha estetické hodnoty.

Na rozdíl od mimoumělecké oblasti, kdy platí pravidlo, že hodnota je normě podřízena, z důvodu častých změn v umělecké oblasti a mnohem více ojedinělých změn ve společenských oblastech.

Co se týče například práva, etiky, náboženství, je cílem dané normy naplnit na rozdíl od umělecké oblasti, kdy jak už bylo dříve zmíněno, slouží naplnění normy jen jako nástin nebo jako představa a norma je tedy opět podřízena hodnotě. Estetické

---

¹⁰⁰ Mukařovský, J.. *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007. s. 125.

¹⁰¹ Chvatík, K...: *Strukturální estetika*. Praha, 1994, s. 33.

hodnocení posuzuje jev v celé jeho složitosti neboť i všechny mimoestetické funkce a hodnoty jevu přicházejí k platnosti jako složky estetické hodnoty.¹⁰²

Dále Mukařovský ve své studii hovoří o platnosti a dosahu estetického hodnocení. Pravidlo pro hodnocení uměleckého díla je takové, že je potřeba zaujmout postoj, který vychází z určité umělecké tradice dané skupiny. Důvodem pro toto tvrzení je, že umělecké dílo samo o sobě nelze chápat jako stabilní a neměnnou věc, protože je ovlivněné přesunem, jak v čase, tak v prostoru i sociálním prostředím. A tím se liší i estetický objekt, který ve vědomí dané společnosti odpovídá konečnému výtvarnému artefaktu. Umělecké dílo prochází během kulturního vývoje několika fázemi a jeho estetická hodnota se proměňuje. Lze konstatovat, že v dějinách umění existují díla, která jsou v době svého vzniku hodnocena kladně, ale s postupem času jejich estetická hodnota může klesnout do průměrných až záporných rovin. Například v jedné etapě bude společnost upínat pozornost a zájem na technické postupy zpracování díla v druhé etapě hledat „pointu“ a v další zaměřovat pozornost například na skrytý význam díla.

Podle Mukařovského je velmi častý jev, kdy dílo je nejprve hodnoceno kladně (prudký vzestup) poté je estetická hodnota záporná a následně opět stoupá.¹⁰³ Složitost estetického hodnocení je vždy spojena se společenským vývojem. Můžeme zde sledovat přímou úměrnost. Existuje zde nepsané pravidlo, že čím více vrstev umění (např. umění avantgardní, oficiální, bulvární¹⁰⁴), tím složitější estetické hodnocení je. Také platí, že: „hodnota, která pozbyla platnosti v některé vrstvě umění, může poklesem nebo vzestupem přejít do jiné.“¹⁰⁵

Studii Mukařovského prostupuje společensko-sociální osa. Kulturní vývoj společnosti postoupil až k bodu, kde dochází k regulaci estetického hodnocení uměleckých artefaktů. Tuto funkci plní specializovaní kritici, kurátoři, znalci a instituce jako např. umělecká škola, muzea, výstavy, knihovny, akademie atd. Dané instituce utvářejí obraz o tom, jak společnost chápe estetickou hodnotu. Mukařovský závěrem dodává, že kolektivní ráz a závaznost estetického hodnocení se odrážejí i v individuálních estetických soudech. Například pokud se rozhodují, na jaký film si zakoupím vstupenku, pak předem nečtu kritiku, ale dám na doporučení přátel.

---

¹⁰² Mukařovský, J.: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, in: *Studie I*. Brno, 2007, s. 123.

¹⁰³ Tamtéž, s. 124.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 127.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 128.

Estetickou hodnotu lze chápat jako akt skládající se ze dvou částí, kdy je z jednoho hlediska charakterizován vnitřním vývojem umělecké struktury jako takové (tradice) a z druhého hlediska je dán pohybem a přesuny struktury společenského soužití. Estetická hodnota je variabilní, nestálá a ovlivněná společností.

„Estetická hodnota je způsobem organizace dynamické jednoty estetického objektu. Je to kvalitativně nové uspořádání prvků v celek v procesu recepcce díla, dynamický děj, z něhož se rodí výsledný smysl díla: je tedy typickou kvalitou strukturní, transparentní, jež ostatní hodnoty nepotlačuje, ale dává jim prosvítat skrze nový celek estetického objektu“.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Chvatík, K.:*Strukturální estetika*. Praha, 1994, s. 35.

8 ZÁVĚR

Bakalářská práce *Základní estetická témata strukturalismu Jana Mukařovského* si na počátku vytyčila jasné cíle, a to seznámit se nejprve s osobností Jana Mukařovského, poté s osobnostmi, jež se v průběhu let stali jeho rádci, pomocníky či múzami a ovlivňovali tak jeho myšlenkový vývoj.

Mukařovský je považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů českého strukturalismu jak v oblasti estetiky, tak v literární vědě, což je důvod, proč jsem si vybrala pro svou práci právě jeho. V počátečních dvou kapitolách jsem popsala autobiografický život Jana Mukařovského od jeho kořenů, přes vlivy, které se promítaly do jeho života, motivovaly ho a formovaly jeho osobnostní strukturu. Následně jsem v práci přikročila ke krátkému seznámení se s vývojem estetiky a objasnění estetická u Mukařovského, který jak již víme, pojímal estetiku jako nauku o estetické funkci a jejích projevech. Ve svém bádání jsem došla k závěru, že jeho myšlenky jsou inspirovány staršími filozofy a nadčasově upraveny a pozměněny, jak co se týče literatury, tak estetiky. Dá se říci, že Mukařovský je nový tím, že neanalyzuje pouze dokola danou myšlenku, nýbrž se jí snaží neustále rozvíjet novými směry a neustále se zamýšlet a hledat další úhly pohledu.

Následně jsem se v práci zabývala hlavním úkolem, kterým bylo ukázat strukturální estetiku Jana Mukařovského a jeho klíčové pojmy, kterými se podrobněji zabývá ve své studii *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. V práci jsem se pokusila vyzdvihnout základní myšlenky v této studii a podat rozbor třech základních estetických témat: estetického postoje, estetické funkce, estetické normy a estetické hodnoty. Hlavním přínosem Jana Mukařovského je zjištění, že estetická funkce, estetická norma a estetická hodnota tvoří obsah estetická, a že tyto prvky mohou existovat jako sociální fakty. Proniknutím hlouběji do dané problematiky ukázalo, že estetická funkce, norma a hodnota se navzájem prostupují a ovlivňují.

Vytyčené cíle jsem se snažila v průběhu své práce naplnit co nejzodpovědněji, ale přesto jsem neobsáhla problematiku tak komplexně. Nutno podotknout, že osobnost Jana Mukařovského a celý jeho vývoj byl značně složitý.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

GRYGAR, M. *Terminologický slovník českého strukturalismu*. Brno: Host, 1999.

CHVATÍK, K. *Strukturální estetika*. Praha: Victoria Publishing, 1994.

CHVATÍK, K. *Člověk a struktury. Kapitoly z neostrukturální poetiky a estetiky*. Praha: Český spisovatel, 1996.

JANKOVIČ, M., PEŠAT, Z., VODIČKA, F. *Struktura a smysl literárního díla*. Praha: Československý spisovatel, 1966.

MUKAŘOVSKÝ, J. *Kapitoly z české poetiky I*. Praha: Svoboda, 1948.

MUKAŘOVSKÝ, J. *Studie z estetiky*. Praha: Odeon, 1966.

MUKAŘOVSKÝ, J. *Cestami poetiky a estetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1971.

MUKAŘOVSKÝ, J. *Studie I a II.* Brno: Host, 2007.

SLÁDEK, O. *Český strukturalismus po poststrukturalismu – sborník z kolokvia pořádaného k připomenutí třicátého výročí úmrtí Jana Mukařovského (1891-1975)*. Brno: Host, 2006.

VOLEK, E. *Znak - funkce - hodnota: estetika a sémiotika umění Jana Mukařovského v proudech současného myšlení*. Praha: Paseka, 2004.

ZIMA P. V. *Literární estetika*. Olomouc: Votobia, 1998.

ZUSKA, V., MICHALOVIČ, P. *Znaky, obrazy a stíny slov. Praha: Akademie múzických umění, 2009.*

Sekundární literatura

Studie o Janu Mukařovském, Sborník statí ke 100. výročí narození (red. D. Prokop),

Univerzita Karlova. Praha: Karolinum, 1991.

Ilustrovaný encyklopedický slovník, III. Praha. Academia, 1982.

Henckmann, W., Lotter, K. *Estetický slovník*. Praha: Svoboda, 1995.

Langerová, M. *Klíče k obrazu*. Praha: Albatros, 1983.

Internetové zdroje

Slovník české literatury - Jan Mukařovský. [online]. [cit. 2011-04-18]. Dostupné z

<www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=518>.